

A SREBRENICAI NÉPIRTÁS EMLÉKEZETE ÉS TURISZTIKAI ÉRTELMEZÉSE A SÖTÉT TURIZMUS KONTEXTUSÁBAN

Nagy Tamás

PhD-hallgató, Pécsi Tudományegyetem, Természettudományi Kar, Földtudományok Doktori Iskola;
tamasnagy199555@gmail.com, ORCID: 0009-0005-6937-7708

ABSZTRAKT

A tanulmány a srebrenicai népirtás emlékezetéhez kötődő sötét turizmus lehetőségeit és korlátait vizsgálja. A kutatás primer terepmunka-adatokra, online szállásfoglaló portálok statisztikáira és médiatartalmak narratív elemzésére épül. Eredményei rámutatnak, hogy bár Srebrenica jelentős természeti és kulturális adottságokkal rendelkezik, a turizmus fejlődését etnikai feszültségek, vallási színezetű emlékezeti rítusok, a kollektív emlékezet politikai instrumentalizálása és az infrastruktúra hiányosságai gátolják. A Potočari Emlékközpont és a Marš Mira egyszerre töltenek be emlékezeti és vallási funkciót, ami komplex, de részben zárt turisztikai élményt eredményez. A helyi közösség számára a sötét turizmus potenciális gazdasági kitörési pont, ám kiaknázásához integrált fejlesztési stratégia, a kollektív emlékezet közös alapjainak erősítése és a turisztikai infrastruktúra bővítése szükséges.

Kulcsszavak: kollektív emlékezet, népirtás, sötét turizmus, Srebrenica

Benyújtva: 2025. augusztus 9.

Befogadva: 2025. szeptember 25.

Publikálva: 2025. december 16.

THE MEMORY AND TOURISTIC INTERPRETATION OF THE SREBRENICA GENOCIDE IN THE CONTEXT OF DARK TOURISM

Tamás Nagy

*PhD Student, University of Pécs, Faculty of Sciences, Doctoral School of Earth Sciences;
tamasnagy199555@gmail.com, ORCID: 0009-0005-6937-7708*

ABSTRACT

This study examines the opportunities and limitations of dark tourism linked to the memory of the Srebrenica genocide. The research is based on primary fieldwork data, statistics from online accommodation booking platforms, and narrative analysis of media content. Findings indicate that although Srebrenica possesses significant natural and cultural assets, tourism development is hindered by ethnic tensions, religiously infused commemorative rituals, the political instrumentalization of collective memory, and infrastructural deficiencies. The Potočari Memorial Center and the Marš Mira serve both commemorative and religious functions, creating a complex yet partly closed tourism experience. For the local community, dark tourism represents a potential economic breakthrough; however, its realization requires an integrated development strategy, strengthening the shared foundations of collective memory, and expanding tourism infrastructure.

Keywords: collective memory, genocide, dark tourism, Srebrenica

Received: 9 August 2025

Accepted: 25 September 2025

Published: 16 December 2025

1. Bevezetés

A turizmus a geopolitikai kutatások egyik területe, hiszen az egyes helyszínek „szuperjelentéssel” történő felruházása során a turizmus kiemelő és narratívaképző erővel bír, amelynek kihasználásában a politikai elit is érdekelt. A térbeli egységek centralizációjában, különösen fontos szerepet tölt be a sötét turizmus jelensége. A hagyományos turizmushoz viszonyítva a sötét turizmus, növekvő tendenciát mutat a látogatószámokat tekintve: 2017-ben például több mint kétfélmillió személy látogatta meg az Auschwitz-Birkenau Emlékközpontot, ami alátámasztja, hogy a halállal történő interakciók turisztikai szempontból népszerűek (Martini & Buda, 2018). A történeti kontextus feltárása elengedhetetlen a srebrenicai térség turisztikai jelenségeinek megértéséhez, hiszen a háborús múlt nem csupán történeti háttér, hanem a kollektív emlékezetben élő, folyamatosan újraértelmezett tényező. Jelen kutatás ezért nem pusztán a népirtás helyszínének turisztikai funkcióit, hanem az emlékezeti tér és a geopolitikai viszonyok közötti kölcsönhatásokat vizsgálja.

A turisztikai területek és a halállal kapcsolatos interakciók vizsgálatokor kiemelt jelentőségű Srebrenica esete, amely az 1992–1995 között kitört boszniai háború egyik legsúlyosabb népirtásának helyszíne volt. Srebrenica Északkelet-Boszniában található település, amely egészen a háború kitöréséig egy multietnikus és gazdasági szempontból jelentős erőforrásokkal bíró térségnek számított (Gekić et al., 2022). A második világháborút követően a kommunista Jugoszlávia vezetése egységes jugoszláv identitástudat kialakítására törekedett, amely meggátolta volna az államon belüli etnikai feszültségeket (Bottoni, 2015).

Az 1960-as éveket megelőzően a jugoszláv identitáskonstrukció népszerűvé vált a bosnyák etnikum körében, mivel ez lehetőséget adott számukra, hogy önálló identitásukat kifejezzék a szerb és horvát etnikummal szemben (Malcolm, 1994). Az 1960-as éveket követően a jugoszláv államapparátus elismerte a bosnyákokat államalkotó nemzetként, amely magával vonta a nacionalizmus ismételt megerősödését, valamint az etnikai versengést a boszniai horvát és szerb közösségek között (Popović, 2019). A nacionalista eszmék térnyerését jelzi az 1980-as évek során a szerb vallási és politikai vezetőrétegben megjelenő ideológia, amely a bosnyák etnikumot iszlám vallásra tért szerbként azonosította (Malcolm, 1994). Jugoszlávia szétesése során a felszínre törő etnikai konfliktusok közül a boszniai háború (1992–1995) bizonyult az egyik legvéresebbnek. A harcoló felek súlyos háborús bűncselekményeket követtek el egymással szemben, ami közel kétfélmillió menekülthöz és mintegy 103.000 halálos áldozathoz vezetett (Delić et al., 2014). 1993-ban az ENSZ biztonsági zónává nyilvánította Srebrenicát és környékét, ahol több tízezer bosnyák menekült igyekezett védelmet nyerni (Vatansever, 2011). 1995 júliusában a szerb erők – a stratégiai előny reményében – felkészültek a terület megszállására. A helyszínen állomásozó holland erők nem tudták meggátolni a támadást, ezért a bevonuló szerbek etnikai tisztogatásba kezdtek, és közel 8000 bosnyákkal végeztek (Berg & Hoondert, 2020). A tragikus helyszín újrapozicionálása és gazdasági fellendítése érdekében a turisztikai szereplők manipulálhatják a tér jelentésrétegeit,

amelyeknek célja a fokozottabb érzelmi reakciók kiváltása és a mélyebb emlékezési szintek elérése (Martini & Buda, 2018). Ez a folyamat az egyes emlékezeti narratívák megváltozásával is együtt járhat, amely a társadalmon belüli konfliktusok felszínre törését vonhatja maga után. A kutatás célja a srebrenicai népirtás emlékezetéhez kötődő turisztikai és geopolitikai aspektusok vizsgálata. A vizsgálat fő kérdéskörei a következők:

- Meg lehet-e egyértelműen határozni a srebrenicai népirtás turisztikai kategóriáját?
- Milyen geopolitikai hatása van a bosnyák és szerb rivalizálásnak a térség turisztikai lehetőségeire?

2. Szakirodalmi áttekintés

Az 1990-es évektől megkezdődő, sötét turizmust érintő nemzetközi kutatások nem mutatnak teljes egységet a fogalom meghatározásban, különösen a „dark tourism” és a „thanatourism” megnevezésében (Strange & Kempa, 2003). Ugyanakkor a turisztikai helyszínek kategorizálását illetően konszenzus jelenik meg az egyes szintbéli különbségeket tekintve. A szakirodalomban gyakran jelenik meg a skálaszerű megközelítés, amely magába foglalja a félig-meddig szórakoztató horrorházakat, illetve a vallási töltetű zarándokhelyeket (Sharples, 2009). Ennek ellenére a tudományos közegben vita tárgyát képezi, hogy a sötét turizmus esetében a helyszín vagy a látogatói motiváció bír elsődleges jelentéssel. Foley és Lennon (1996) illetve Tarlow (2005) munkái a sötét turizmus helyszíneinek hatásait helyezi a középpontba, amelyek a szimbolikus térfoglalás által lépnek interakcióba a turistákkal. Hartmann (2014) publikációjában rávilágít az eltérő megközelítésekből fakadó komplex jelentési rendszerekre, ahol a traumatikus helyszíneken egyszerre jelennek meg a politikai motivációk, az identitásformálás, az oktatás és a nevelés, valamint a vallási szempontok. Ennek következtében a halálhoz kötődő helyszínek vizsgálata során előtérbe kerülnek a szimbolikus térfoglalás politikai és társadalmi elemei, amelyek többletjelentéssel ruháznak fel történelmi eseményeket. Jan Assmann (1999) és Katharina Schramm (2011) a szimbolikus térfoglalás és a kollektív emlékezet közötti kapcsolatot vizsgálják. A kollektív emlékezetben rögzített társadalmi tragédiák térbeli megjelenítése és alakítása a társadalmi és politikai szerepvállalás fontos eleme, ahol a tér és annak narratív tartalommal történő felruházása egyben a turisztikai interakciók alapjául is szolgálhatnak.

3. Módszertan

A traumatikus emlékezeti helyszín turizmusban betöltött szerepének vizsgálata során, primer és szekunder források felhasználására került sor. A primer adatokat a kutatás szempontjából meghatározó 2024. július 11–12-ei, Boszniában végzett terepmunka során gyűjtött helyszíni megfigyelések és jegyzetek képezték. A szekunder források közé tartoztak az online szállásfoglaló platformok – elsősorban a Booking.com és az Airbnb.com – adatai, amelyeknél a vizsgálat fő fókusza a férőhelyek arányain volt. A srebrenicai turisztikai fejlesztések vizsgálatához további adatforrásként szolgált a különböző

médiumokban megjelenő információk narratív elemzése. A médiaelemzések jelentősége kiemelt szerepű, hiszen a média identitásformáló szerepe mellett szelektáló és kiemelő szerepkörrel is bír (Kellner, 2003), ami releváns a srebrenicai sötét turizmus vizsgálata esetében. A település kiemelése szempontjából további online forrásként szolgált a helyi önkormányzat turisztikai felülete.

4. Eredmények

4.1. A srebrenicai népirtás kategorizálási problematikája

Az 1995. júliusi srebrenicai népirtást követően a szerb csapatok igyekeztek módszeresen megszabadulni a holttestektől, különböző tömegsírokat létrehozva. Az iszlám vallás szerint az elhunytak rítusszerű temetéséhez 40 nap áll a rendelkezésre, hiszen ekkor a lélek még a test körül lebeg (Pollack, 2010). A tömegsírok, valamint az ebből fakadó nehéz holttestazonosítás következtében a területen egy olyan „szennyezett” táj alakult ki, ahol az iszlám folklór értelmében az elhunytak lelkei nem képesek továbbjutni a túlvilágra (Mencej, 2021). A táj szennyezettsége kedvezett a különböző kísértettörténetek megjelenéséhez, amelyeknek felszámolása érdekében szükség volt a holttestek kisajátítására és az emlékezet mitologizálására (Arsenijević, 2011). Ennek tükrében a bosnyák áldozatok emlékére Potočariban egy köztemetőt, valamint egy emlékközpontot hoztak létre. A szimbolikus tér megnyitójára 2003. szeptember 20-án került sor, amikor 1000 áldozatot helyeztek a helyszínen örök nyugalomra. A boszniai kormány ezt követően aktívan részt vett az emlékközpont fenntartásában és a megemlékezési események népszerűsítésében (Simić, 2009). A szimbolikus tér kialakítása során, az elhunytak mártírokká (*šehid*) történő emelésével egy olyan kultuszhely alakult ki, amely a bosnyák identitás egyik fő helyszíneként, zarándokhelyként is funkcionál.

A szimbolikus tér összetettsége miatt a sötét turisztikai besorolás is problematikusává vált. El kell különíteni a különböző elméletek helyszínekre vonatkozó kategorizálási lehetőségeit, valamint a turistákat idevonzó motivációkat. A sötét turizmusra vonatkozó motivációk esetében, a turisztikai elméletek többsége azon az elven alapul, hogy a turisztikai cél és a megszokott környezetből történő elszakadás közötti kapcsolat hatást gyakorol az adott helyszín sötét turizmusára (Blom, 2010). A srebrenicai népirtást érintő megemlékezések céljából 2005-től rendszeresen megrendezésre kerül a „Marš Mira” vagy másnéven Békemenet, a Srebrenicából Tuzlába menekültek útvonalán. Az esemény – amelyen átlagosan 5000–7000 fő vesz részt – egyszerre szolgál emlékezeti és közösségi célt (Luitjens & Schaorel, 2022). Bár a népirtás emlékezetének eseményeit hollywoodi hírességek, tudósok és politikusok is figyelemmel kísérik, Srebrenica látogatói főként nemzetközi turisták és genocídiumkutatók, de jelentős a helyi és regionális látogatók aránya is (Peštek & Šošić 2022). A motivációk esetében megfigyelhető a Békemenet szimbolikus összekötése az úgynevezett pokoljárás vallási szimbólumával (Rawski, 2021), így a megemlékezés erősen vallási zarándoklat színezetet kap. A zarándoklat és a sötét turizmus összefonódása a motivációk terén ismert jelenség, hiszen mindkét esetben a

halálra és az idő előtt, gyakran erőszakos körülmények között elhunytakra helyeződik a fókusz (Collins-Kreiner, 2015). A Potočariban található köztemetőbe érkező sötét turistákat leginkább a megemlékezés, illetve az elhunytak előtti vallási tisztelet motiválja (McRobie, 2014), amelyre a turisták így a saját örökségük szimbolikus helyeként tekintenek, ahol egyszerre valósul meg a rítus, a felfedezés, a tanulás és az ismeretterjesztés (Lewis et al., 2021). A srebrenicai népirtás esetében azonban meg kell különböztetni a Seaton (1996) és a Stone (2006) által megalkotott sötét turisztikai kategória kereteket.

1. táblázat: A thanaturizmus öt utazási aktivitása

Utazás a nyilvános haláljátékok megtekintésére.	Utazás a tömeges vagy egyéni halálesetek helyszíneire azok bekövetkezte után.	Utazás a halottak internáló-helyeihez és emlékműveihez.	Utazás annak érdekében, hogy megtekintsék a halál anyagi bizonyítékait vagy annak szimbolikus ábrázolásait olyan helyszíneken, amelyek nem kapcsolódnak közvetlenül a halálesethez.	Utazás halálesemények újrajátszása vagy szimulálása céljából.
-	X	X	-	X

Forrás: Seaton (1996) alapján saját szerkesztés.

Seaton (1996) szerint az úgynevezett „Thanatopsis” magában foglal minden szimbolikai és reprezentációs eszközt, amelyek segítségével a halál gondolatai a társadalomhoz eljuthatnak. Fontos szempontja, hogy az utazást és annak motivációs szempontjait helyezi a középpontba, ahol a sötét turizmus erőssége összefüggésben áll az egyén vagy közösség és a halottak ismertsége között. Elmélete alapján, minél inkább személytelenebb a helyszín a halottak azonosítása szempontjából, annál erősebb a sötét turisztikai jelenség. A srebrenicai népirtás helyszínének turisztikai kategorizálása és az ideérkező turisták utazási motivációi tekintetében az 1. táblázatban X-szel jelölt három utazási szempont érvényesül. A leggyakoribb sötét turisztikai motiváció – a népirtás helyszíneinek látogatása – mellett meghatározó az emlékművek szimbolikája és a megemlékezést célzó pokoljárás-jellegű eseményeken (Marš Mira) való részvétel is. A Seaton által megalkotott kategóriák és utazási motivációs szempontok értelmezésében árnyaltság figyelhető meg a népirtás turisztikai jelentőségében. Elmélete szerint a sötét turisztikai helyszínnek anonímnak vagy legalábbis gyenge kötődésűnek kell lennie ahhoz, hogy a helyszínre érkező turisták azonosulni tudjanak a helyszínnel (Seaton, 1996). A Marš Mira azonban ezt a problematikát megerősíti, hiszen az eseményen résztvevők jelentős része az elhunytak hozzátartozói közül kerül ki. Ennek értelmében a tisztán sötét turisztikai elem kevésbé érvényesül, amely

a látogatók létszámában és a motivációs szempontok gyengülésében érhető tetten. Ebből következik, hogy a srebrenicai népirtás sötét turisztikai kategorizálását nem lehet a Seatonhoz kötődő elméleti keretrendszerbe ideálisan beilleszteni, így szükséges Stone (2006) elméleti keretrendszerét alapul venni.

Stone (2006) munkájában egy spektrumot vázol fel, ahol a sötét turisztikai kategóriák a legvilágosabbtól a legsötétebb kategóriáig terjedhetnek. Az elméleti megközelítés a fókusz a motivációról a helyszínre helyezi, ahol a kínálati és kommercializáltság lehetőségeit emeli ki. A spektrum elemzése során hét kategória különböztethető meg: sötét szórakoztató gyárak; sötét kiállítások; sötét nyugvóhelyek; sötét szentélyek; népirtás sötét táborai, sötét konfliktushelyek (Stone, 2006).

2. táblázat: A sötét turizmus spektruma

sötét szórakoztató gyárak	sötét kiállítások	sötét nyugvóhelyek	sötét szentélyek	sötét romok	sötét konfliktushelyek	népirtás sötét táborai
-	x	x	x	-	-	x

Forrás: Stone (2006) alapján saját szerkesztés.

A srebrenicai népirtás sötét turisztikai értékelése (2. táblázat) során láthatólag Stone (2006) kategóriái közül a hétből négy is érvényesülhet. A sötét kiállítás esetében a Potočariban található Emlékközpont állandó kiállítással rendelkezik a népirtás eseményére vonatkozóan, ahol a halálra vonatkozó oktató és reflektív üzenetek megtalálhatóak (Fonseca et al., 2016). A sötét nyugvóhelyek és sötét szentélyek a köztemető esetében egyszerre gyakorolnak hatást. Az iszlám vallásban megjelenő mártír (*šehid*) olyan elhunytat jelöl, aki a vallás védelme során hunyt el. Ennek értelmében az elhunyt a túlvilágon vallási értelemben magasabb szinten helyezkedik el, akihez imádkozni is lehet (Mencej, 2021). Ennek következtében a köztemető egyaránt szolgál megemlékezési és vallási szent helyként is, amely a turisztikai kategorizálás során a motivációt és a szimbolikus jelleget egyszerre hordozza. A helyszín besorolása a „népirtás sötét táborai” kategóriájába annak köszönhető, hogy magában foglalja a népirtás tényleges eseményeinek bekövetkezési helyét, valamint a Potočari Emlékközpont területén lévő bejárható kivégzési helyszíneket. Ezen a szinten a halál és az atrocitások közvetlen koncentrációja érzékelhető, ahol az edukatív és megemlékezési szempontok hatványozottabban érvényesülnek (Fonseca et al., 2016). Stone kategorizálási rendszere pontosan mutatja a sötét turizmus skálázási lehetőségét, amelynek esetében a srebrenicai népirtás szimbolikus jelentéstartalmai egyszerre emelik és erősítik a legsötétebb helyszínné, vagyis a „népirtás sötét táborai” kategóriává. Itt a látogatók a halálesemények tényleges helyszínein jelennek meg, nagyfokú politikai ideológiai töltöttséggel, amelynek célja a gonoszság egyetemes szimbólumának a bemutatása (Stone, 2006).

4.2. A srebrenicai népirtás geopolitikai hatása a sötét turiztikára

Az 1995-ös daytoni békét követően a srebrenicai térség lakosság száma közel 41,5%-al csökkent (Reményi, 2009), ami jelentősen meggyengítette a környék gazdasági potenciálját. Turisztikai szempontból Srebrenica kiváló adottságokkal rendelkezik, többek között az itt található gyógyforrásokat már az ókorban is hasznosították (Ramić et al., 2020). A háborút megelőzően a fürdőturizmus mellett a vadászturizmus volt a település egyik fő profilja; naponta akár 2000 látogatót is vonzott a település (Peštek & Šošić 2022). A daytoni békét követően a népirtás és a kiaknázatlan gazdasági lehetőségek következtében Srebrenica Bosznia-Hercegovina egyik legszegényebb régiójává vált (Ramić et al., 2020). A település ugyanakkor – mint a bosnyák nemzeti tragédia szimbolikus helyszíne – jelentős potenciált hordoz a sötét turizmus fejlesztésében, amely egyet jelentene a gazdasági helyzet és foglalkoztatási mutatók javulásával. Ennek megvalósítását geopolitikai, etnikai és vallási tényezők egyaránt akadályozzák. A daytoni békét követően Bosznia-Hercegovina két politikai entitásra oszlott, Srebrenica pedig a Boszniai Szerb Köztársaság területéhez került. A népirtás következtében az etnikai összetétel átalakult, így jelenleg a településen a szerb etnikai többség érvényesül. Az etnikumok közötti sérelmek, valamint a helyszínen kialakított szimbolikus terek gyakran egyetlen etnikai csoportra emlékeznek. Ebből fakadóan az emlékezet olyan politikai állásfoglalássá válik, amely az adott etnikai csoport identitárius narratíváját helyezi előtérbe, a „másik” tragikus emlékezeti narratívájával szemben (Riding, 2015). Az egyes etnikumokhoz kapcsolódó emlékezetpolitikai narratívák és a csoportkohézió elérése érdekében a társadalmi elit igyekszik olyan szimbolikus tereket, például emlékműveket kialakítani, amelyek stabilizálják az adott történelmi esemény emlékezetét (Assmann, 1999; Schramm, 2011; Moll, 2013). A szerb kollektív emlékezet fókuszában a bosnyákok által elkövetett, boszniai szerbek elleni atrocitások állnak, amelyeket emlékművekkel is megerősítenek. Ezzel párhuzamosan a szerb politikai elit és a társadalom egy része következetesen tagadja a bosnyákok elleni népirtás megtörténtét, amellyel igyekeznek a szerb sérelmeket hangsúlyozni (Luitjens & Schaorel, 2022).

A sötét turizmus fejlődésének egyik legnagyobb akadálya az etnikai feszültség, amely bizonytalanságot kelt a helyi közösségben. „Minél bizonytalanabb az adott csoport (család, közösség, társadalom) belső egyensúlya, annál erősebb reakciók jelennek meg az idegennel szemben támadás és védekezés formájában [...]” (Bokor, 2023:24).

Srebrenicában ez a „rezisztens identitás” formájában nyilvánul meg, amely az ellenállás szimbolikus tereinek kiépítésében jelenik meg (Castells, 2006). A bosnyák és szerb ellenállás egyik védekezési eleme a szimbolikus terek és az egyes etnikumokhoz kötődő tragédiák propagálása. Ennek következtében kialakul a szimbolikus terek közötti versengés (1. kép), amelynek célja a különböző etnikai csoportok emlékezeti narratívájának a rombolása (Dwyer, 2004).

1. kép: Srebrenica környezetében a bosnyák és szerb szimbolikus térfoglalás. Bal oldalon a srebrenicai népirtás emlékműve, jobb oldalon épülő ortodox templom.

Fotó: Nagy Tamás (2024).

Ez a fajta emlékezeti rombolás megjelenik a turizmusban, ahol a jelenleg hatalmon lévő srebrenicai szerb polgármester nem tünteti fel az önkormányzat turisztikai oldalán a Potočari Emlékközpontot, mint a sötét turizmus egyik helyszínét (Općina Srebrenica, 2025). Annak ellenére, hogy a térség sötét turizmusának egyik meghatározó tényezője a Potočari Emlékközpont és az ehhez kapcsolódó események, köztük a Marš Mira.

A halál terei egyszerre képezik a sötét turizmus és a vallási turizmus részét, hiszen a sírhelyek felkeresése az iszlám kulturális gyakorlat szerves eleme. Az arabul *ziyára*-nak nevezett rituálé a szentek és mártírok sírjainak rendszeres látogatását jelenti (Güney, 2017). Ebből következik, hogy a helyi turizmushoz kapcsolódó Marš Mira eseménye vallási zarándoklat képét mutatja, amely az emlékezés mellett a mártírok sírjainak a látogatását is jelenti. A résztvevők jelentős része a bosnyák diaszpórákból érkezik (Luitjens & Schaorel,

2022), így az esemény sokak számára személyes emlékezeti térként funkcionál, amely gyakran kizárja az ide látogató turistákat. A vallási karaktert tovább erősíti, hogy a Marš Mira során rendszeresen érkeznek csoportok iszlám többségű országokból, például Törökországból, Iránból és Szaúd-Arábiából (Hesová & Rašidagić, 2020). Ennek következtében a vallási jelleg hangsúlyozása, valamint az iszlám vallás negatív nemzetközi reprezentációja potenciálisan visszatartó hatással bírhat a térség sötét turizmusának a fejlődésére.

2. kép: A Potočariban található temető

Fotó: Nagy Tamás (2024).

Ennek ellenére a turisztikai becslések alapján minden év júliusában több ezer nemzetközi turista érkezik Srebrenica-Potočariba. A szerb politikai nyomásgyakorlás ellenére a helyi lakosság körében egyre inkább elfogadott az a nézet, hogy a sötét turizmus jelenti az egyik legfontosabb gazdasági fejlődési lehetőséget, amely hozzájárulhat a társadalmi leszakadás mérsékléséhez és az elvándorlás lassításához (Ramić et al., 2020). A vallási és etnikai problémák mellett, a fejletlen infrastruktúra és a turisztikai ellátások korlátozottsága, további akadályt állít a sötét turizmus fejlődése elé (Peštek & Šošić, 2022). A 2024. július 11–12-ei boszniai terepmunka során tapasztaltak is alátámasztották e hiányosságokat: a szállás- és vendéglátóhelyek száma alacsonyabb a keresletnél. A megemlékezés napján a legtöbb üzlet és vendéglátóhely zárva tart. A szállásokat tekintve, a Booking.com és az Airbnb.com adatai, valamint a helyi és regionális médiában megjelenő fejlesztések szerint Srebrenicában mindössze 105, míg a közeli Bratunac városában 120 férőhely érhető el (SeeSrpska, n.d.). Ez a kapacitás messze elmarad a júliusi megemlékezések idején várható, 5–7 ezer főre becsült látogatószámtól.

5. Konklúzió

A tanulmány célja a srebrenicai népirtás emlékezetéhez kötődő sötét turizmus lehetőségeinek és korlátainak feltárása volt, primer terepi adatokra, valamint az online szállásfoglaló portálok statisztikáira és médiatartalmak narratív elemzésére alapozva. Az elvégzett kutatás igazolta, hogy a Srebrenica térségéhez kapcsolódó Potočari Emlékközpont egy kivételes geopolitikai és emlékezeti jelentőséggel bír, ugyanakkor rendkívül komplex és nehezen kategorizálható turisztikai helyszínt jelöl. A tanulmány sikeresen válaszolt a két fő kutatási kérdésre, és megerősítette a kiinduló hipotéziseket.

A kutatás megerősítette, hogy a helyszín kategorizálása nem lehetséges egyetlen, egységes terminológiával. A srebrenicai szimbolikus tér egyszerre fejez ki traumatikus emlékezeti és iszlám vallási teret. Míg a korábbi szakirodalmi keretek (Seaton, 1996) a helyszín multiszimbolikus jellegét nem ragadják meg megfelelően, addig Stone (2006) taxonómiája adekvátabb besorolást tesz lehetővé, amennyiben a helyszínt a legmagasabb szintű sötét turisztikai kategóriák közé, a „népirtás sötét táborai” kategóriába soroljuk. Emellett a helyszín funkciójából adódóan a sötét nyugvóhely, a sötét szentély és a sötét kiállítás jellemzőit is magán viseli, jelezve a hely szakralizálódási folyamatát és zártabb turisztikai vonzerejét.

Továbbá, a vizsgálat igazolta, hogy a bosnyák és szerb etnikai rivalizálás jelentős geopolitikai hatással bír, és gátolja a turisztikai szektor fejlődését. Ez a konfliktus elsősorban a szimbolikus terekért folytatott versengésben mutatkozik meg, ahol a felek a kollektív emlékezet politikai instrumentalizálásával a saját narratívájukat próbálják érvényesíteni, ezáltal akadályozva a turisztikai célú narratívák harmonizálását. Az etnikai feszültség, a vallási színezetű Marš Mira esemény, valamint a szerb vezetés rezisztens identitáspolitikája (amely nem támogatja az Emlékközpontot) jelentősen korlátozzák szélesebb nemzetközi turistaréteg bevonását.

A kutatás limitációját elsősorban a primer adatgyűjtés szűk időkerete (2024. júliusi terepmunka), valamint a kvantitatív, látogatói attitűdöket vizsgáló felmérés hiánya jelenti. Ennek eredményeképpen a tanulmány főként a narratívákra és az infrastruktúra (szálláskapacitás) korlátaira fókuszált.

Jövőbeli kutatási irányokat feltétlenül jelent a látogatók motivációjának, a multiszimbolikus térhez való viszonyuknak mélyebb, kvalitatív és kvantitatív elemzése. Ez a vizsgálat megválaszolhatná azt a kérdést, hogy a helyszín erős vallási és etnikai színezetű emlékezeti funkciója milyen mértékben járul hozzá, vagy riaszt el a szélesebb turisztikai élménytől. Emellett a helyi és regionális turisztikai szereplők (önkormányzat, Emlékközpont, helyi vállalkozások) közötti konfliktusok és együttműködési lehetőségek részletesebb elemzése is szükséges a turisztikai kapacitások és a koordináció fejlesztése érdekében.

Összességében megállapítható, hogy a srebrenicai sötét turizmus komoly potenciális gazdasági kitörési pontot jelent a nehéz helyzetben lévő térség számára. Ennek teljes körű kiaknázásához azonban egy integrált fejlesztési stratégia kidolgozására, a kollektív

emlékezet közös alapjainak erősítésére, valamint a turisztikai infrastruktúra sürgős bővítésére van szükség.

Köszönetnyilvánítás

A publikáció az OTKA K 146585 számú, „Magyarország és a Nyugat-Balkán” című projekt támogatásával készült el.

Irodalomjegyzék

- Assmann, J. (1999). *A kulturális emlékezet: Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Budapest: Atlantisz Kiadó.
- Arsenijević, D. (2011). Gendering the Bone: The Politics of Memory in Bosnia and Herzegovina. *Journal for Cultural Research*, 15 (2): 193–205.
DOI: 10.1080/14797585.2011.574059
- Berg, van den D. & Hoondert, M. J. M. (2020). The Srebrenica exhibition. *Oñati Socio-Legal Series*, 10 (3): 544–562. DOI: 10.35295/osls.iisl/0000-0000-0000-1110
- Blom, T. (2010). Morbid tourism - a postmodern market niche with an example from Althorp. *Norsk Geografisk Tidsskrift – Norwegian Journal of Geography*, 54 (1): 29–36.
DOI: 10.1080/002919500423564
- Bokor, L. (2023). *Társadalom, trauma és a szelf viszonyai: A társadalom és a tömegfolyamatok pszichoanalitikus megközelítése*. Budapest: Oriold és Társai.
- Bottoni, S. (2015). *A várva várt Nyugat: Kelet-Európa története 1944-től napjainkig*. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet.
- Castells, M. (2006). *Az identitás hatalma*. Budapest: Gondolat.
- Collins-Kreiner, N. (2015). Dark tourism as/is pilgrimage. *Current Issues in Tourism*, 19 (12): 1185–1189. DOI: 10.1080/13683500.2015.1078299
- Delić, A., Hasanović, M., Avdibegović, E., Dimitrijević, A., Hancheva, C., Scher, C., & Stanojević, S. T. (2014). Academic model of trauma healing in post-war societies. *Acta Medica Academica*, 43 (1): 76–80. DOI: 10.5644/ama2006-124.103
- Dwyer, J. O. (2004). Symbolic accretion and commemoration. *Social & Cultural Geography*, 5 (3): 419–435. DOI: 10.1080/1464936042000252804
- Foley, M. & Lennon, J. (1996). JFK and dark tourism: A fascination with assassination. *International Journal of Heritage Studies*, 2 (4): 198–211.
DOI: 10.1080/13527259608722175
- Fonseca, A. P., Seabre, C., & Silva, C. (2016). Dark Tourism: Concepts, Typologies and Sites. *Journal of Tourism Research & Hospitality*, S2: 1–6. DOI: 10.4172/2324-8807.S2-002
- Gekić, H., Gekić, B. A., Drešković, N., Mirić, R., & Reményi, P. (2022). *The geography of Bosnia and Herzegovina: Between East and West*. Heidelberg: Springer.
DOI: 10.1007/978-3-030-98523-3
- Güney, N. (2017). Visiting graves, tombs and shrines in Islamic law. In: Raj, R. & Griffin, K. (eds.) *Conflicts, religion and culture in tourism*. CABI Digital Library, pp. 107–110.

- Hartmann, R. (2014). Dark tourism, thanatourism, and dissonance in heritage tourism management: New directions in contemporary tourism research. *Journal of Heritage Tourism*, 9 (2): 166–182. DOI: 10.1080/1743873X.2013.807266
- Hesová, Z. & Rašidagić, K. E. (2020). The changing role of the traditional Islamic organization: Three challenges to the restored Bosnian Islamic Community. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 40 (4): 707–724. DOI: 10.1080/13602004.2020.1847782
- Kellner, D. (2003). *Media culture: Cultural studies, identity and politics between the modern and the postmodern*. London: Routledge. DOI: 10.4324/9780203205808
- Lewis, H., Schrier, T., & Xu, Sh. (2021). Dark tourism: motivations and visit intentions of tourists. *International Hospitality Review*, 36 (1): 107–123. DOI:10.1108/IHR-01-2021-0004
- Luitjens, R. M. & Schaorel, G. M. E. (2022). Commemorating by marching: Memorialization and resistance practices of the Srebrenica genocide. *Nationalities Papers*, 50 (6): 1107–1124. DOI: 10.1017/nps.2021.68
- Malcolm, N. (1994). *Bosnia: A short history*. New York: New York University Press.
- Martini, A. & Buda, D. M. (2018). Dark tourism and affect: Framing places of death and disaster. *Current Issues in Tourism*, 23 (6): 679–692. DOI: 10.1080/13683500.2018.1518972
- Mencej, M. (2021). The dead, the war, and ethnic identity: Ghost narratives in post-war Srebrenica. *Folklore*, 132 (4): 412–433. DOI: 10.1080/0015587X.2021.1905380
- Mentel, A. (2020). Folklorizmus a kultúra pamäti v súčasnej Bosne a Hercegovine. *Národopisná revue*, 2020 (4): 285–296.
- Moll, N. (2013). Fragmented memories in a fragmented country: Memory competition and political identity-building in today's Bosnia and Herzegovina. *Nationalities Papers*, 41 (6): 910–935. DOI: 10.1080/00905992.2013.768220
- Ness, S. A. (2005). Tourism–terrorism: The landscaping of consumption and the darker side of place. *American Ethnologist*, 32 (1): 118–140. DOI:10.1525/ae.2005.32.1.118
- Peštek, A. & Šošić, S. (2022). Dark tourism – Prospects for the development of destinations Srebrenica and Vukovar. In: Krso, M. & Mehic, E. (eds.) *10th International Conference of the School of Economics and Business: Book of abstracts and conference proceedings*. Sarajevo: University of Sarajevo School of Economics and Business, pp. 304–315 p.
- Pollack, C. E. (2010). Intentions of burial: Mourning, politics, and memorials following the massacre at Srebrenica. *Death Studies*, 27 (2): 125–142. DOI: 10.1080/07481180302893
- Popović, G. V. (2019). Who is Bosnian? Ethnic division in Bosnia and Herzegovina and its implications for a national identity. Stockholm: Försvarshögskolan.
- Ramić, E., Ensar, E., & Salkić, B. (2020). The healing waters of Srebrenica in the function of the development of tourism, agriculture and economy. *Advances in Research*, 21 (11): 60–66. DOI:10.9734/AIR/2020/v21i1130270
- Rawski, T. (2021). The Persistence of National Victimhood: Bosniak Post-War Memory Politics of the Srebrenica Mass Killings. *Sprawy Narodowościowe*, 53 (1): 1–23. DOI:10.11649/sn.2503

- Reményi, P. (2009). *Jugoszlávia felbomlásának politikai földrajzi következményei és a térség városhálózatára gyakorolt hatásai*. Doktori értekezés. Pécs: Pécsi Tudományegyetem.
- Riding, J. (2015). Landscape memory and the shifting regional geographies of northwest Bosnia-Herzegovina. *GeoHumanities*, 1 (2): 378–397.
DOI: 10.1080/2373566X.2015.1093917
- Seaton, A. V. (1996). Guided by the dark: From thanatopsis to thanatourism. *International Journal of Heritage Studies*, 2 (4): 234–244. DOI: 10.1080/13527259608722178
- Sharpley, R. (2009). Shedding light on dark tourism: An introduction. In: Sharpley, R. & Stone, P. R. (eds.) *The darker side of travel: The theory and practice of dark tourism*. Bristol – Buffalo – Toronto: Channel View Publications.
- Schramm, K. (2011). Introduction: Landscapes of violence: Memory and sacred space. *History and Memory*, 23 (1): 5–22 p. DOI: 10.2979/histmemo.23.1.5
- Simić, O. (2009). Remembering, visiting and placing the dead: Law, authority and genocide in Srebrenica. *Law Text Culture*, 13: 273–300 p. DOI:10.14453/ltc.419
- Stone, P. R. (2006). A dark tourism spectrum: Towards a typology of death and macabre related tourist sites, attractions and exhibitions. *Tourism: An International Interdisciplinary Journal*, 54 (2): 145–160.
- Strange, C. & Kempa, M. (2003). Shades of dark tourism: Alcatraz and Robben Island. *Annals of Tourism Research*, 30 (2): 386–405 DOI: 10.1016/S0160-7383(02)00102-0
- Tarlow, P. (2005). Dark tourism: The appealing ‘dark’ side of tourism and more. In: Novelli, M. (ed.) *Niche tourism: Contemporary issues, trends and cases*. Oxford: Elsevier, pp. 47–57 p.
- Vatansever, M. (2011). Zamarin unutturamadiği dram: Srebrenitsa. *International Strategic Research Organization (USA)*.

Online források

- McRobie, H. (2014). *Bosnia: Remembering the Srebrenica massacre*. Elérhető online: Bosnia: Remembering the Srebrenica massacre | Human Rights | Al Jazeera. Elérhető: <https://www.aljazeera.com/features/2014/7/15/bosnia-remembering-the-srebrenica-massacre/>
- Općina Srebrenica (2025). *Turizam i ugostiteljstvo*. Elérhető: <https://srebrenica.rs.ba>.
- SeeSrpska. (n.d.). *Novi smještajni kapaciteti i sadržaji za turiste u Bratuncu*. Elérhető: <https://seesrpska.com/novi-smjestajni-kapaciteti-i-sadrzaji-za-turiste-u-bratuncu/>